

Đorđe Pavićević*

*Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka*

Savršene i nesavršene obaveze prema siromašnima

Apstrakt

Tekst se bavi karakterom obaveza prema smanjenju siromaštva. Polazne tačka u analizi su Kantovo razlikovanje potpunih i nepotpunih dužnosti i rekonceptualizacija ovog razlikovanja unutar etike dužnosti Onore O'Nil. Obaveze prema siromašnima smatraju se nesavršenim obavezama jer ne može se potpuno specifikovati korelativno pravo siromašnih na obezbeđivanje dobra i usluga. Zbog toga obaveze prema siromašnima spadaju u etiku vrlina, ne etiku prava. Prema ovom shvatanju, uslovi ispunjenja su sastavni deo opravdanja obaveze. Ovako protumačen uslov ispunjenja obaveza osporen je i relaksiran u teorijama Tomasa Poge i Amartje Sena. Prema autoru, nedostaci u arhitektonici analiziranih teorija, kao i nedorečeni sporadični uvidi analiziranih autora ukazuju da je smanjenje siromaštva najbolje formulisati kao indirektnu savršenu obavezu.

Ključne reči:

siromaštvo, savršene i nesavršene obaveze, uslovi realizacije, negativne i pozitivne dužnosti

* Email:

Siromaštvo nije izbor siromašnih ljudi. Ali njihovo
siromaštvo može biti izbor bogatih na vlasti.
(Ronald Wiman)

Uprkos činjenici da je problem siromaštva visoko rangiran na službenoj agendi međunarodne politike, globalne statistike o siromaštvu i ljudskim stradanjima vezanim za siromaštvo su katastrofalne. U više izveštaja Komisije za ljudska prava koje je pisala bivša komesarka za ljudska prava Meri Robinson (Mary Robinson) navodi se da je siromaštvo „najgore kršenje ljudskih prava sa kojima se svet danas suočava“ ili da je „siromaštvo samo po sebi kršenje mnogih osnovnih ljudskih prava“. Nedavno je Evropski sud za ljudska prava, usled trajne ekonomske krize, uveo problem siromaštva kao relevantan za zaštitu ljudskih prava. Evropska konvencija o ljudskim pravima ne sadrži nikakvo pozivanje na „pravo da se ne bude siromašan“, ali u podnesku za raspravu o primeni Konvencije koji su 2013. godine pisali pet sudija Evropskog suda, navodi se da situacija ekstremnog siromaštva mogu „same po sebi izazvati kršenja ljudskih prava koja su navedena u Konvenciji“.¹ Može se bez sumnje tvrditi da postoji veliki stepen saglasnosti o opravdanosti kolektivnih akcija u cilju ublažavanja stanja siromaštva. Ipak, deklarativno postavljeni ciljevi i dramatične dijagnoze nisu dovele ni do grube saglasnosti o tome kako se boriti protiv siromaštva i kakve obaveze imamo prema siromašnima. Gore navedeni slučajevi pretpostavljaju da se obaveze prema siromašnima mogu definisati u kategorijama kršenja ljudskih prava i da postoje pravno utemeljene obaveze da se smanjuje siromaštvo. Ne slažu se svi sa tim da su situacije siromaštva zaštićeni objekt ljudskih prava. Pitanje koje me ovde interesuje jeste kakve vrste obaveza mogu da se formilišu kao obaveze smanjenja siromaštva. Na ovo pitanje moguće je odgovoriti bez ulaženja u niz otvorenih pitanja vezanih za siromaštvo uključujući pitanja o konceptualizaciji pojma siromaštva, uzoraka siromaštva, indikatora i merenja, itd. Ova pitanja biće razmatrana samo u meri u kojoj se dotiču debate o vezi siromaštva i obaveza.

Situacije siromaštva se opisuju kao radikalna uskraćenost društveno vrednih dobara. Značaj ovih dobara povezan je sa značajem koje imaju neke velike vrednosti: preživljavanje, ljudsko dostojanstvo, pravedno postupanje, ravnopravno učešće u društvenom životu, slobodno sleđenje izabranih ili društveno vrednih ciljeva, itd. Siromaštvo je problem jer referiše za socijalno neprihvatljiva stanja u kojima su društveno značajne vrednosti nedostupne za pojedine ljude. Nesporni primeri takvih stanja su loše zdravstveno stanje, glad

¹ “Seminar Background Paper: Implementing the European Convention on Human Rights in times of economic crisis”, Prepared by the Seminar Organising Committee: Judges Laffranque (Chair), Raimondi, Bianku, Nußberger and Sicilianos, assisted by R. Liddell. Available from: http://www.echr.coe.int/Documents/Seminar_background_paper_2013_ENG.pdf (pristupljeno 14. 10. 2014.)

i neuhranjenost, nepismenost, prerana smrtnost. O siromaštvu možemo govoriti ukoliko su takva stanja vezana za otklonjive uzroke i nesrazmernu dostupnost dobara. Problem koji se ovde javlja jeste da lek za ova stanja nameće terete drugima da osobama obezbede neophodna dobra i usluge. Ovaj teret pojedinci ili zajednice mogu dobrovoljno prihvatiti, ali on može biti nametnut i kroz kolektivno obavezujuće norme. Pitanje je da li su ove norme opravdane i kako se mogu formulisati uslovi njihove realizacije, kao savršene (potpune) obaveze ili nesavršene (nepotpune) obaveze.

Pitanje obaveze biće kao pitanje veze socijalnog stanja siromaštva i obavezujućeg forme delovanja koje je usmereno na eliminaciju ili ublažavanje takvog stanja. U prvom delu teksta biće razmotrene vrste obaveza i priroda njihove obavezivosti. Osnovna je Kantovo razlikovanje između stepena „savršenosti“ ili „potpunosti“ obaveza, odnosno mogućnosti da istovremeno budu definisani i sadržaj obaveze i uslovi njenog ispunjenja. Drugi deo teksta bavi se standardnim individualističkim argumentima kojima se negira postojanje kolektivne obaveze obezbeđivanja odgovarajućih dobara i usluga za siromašne. U drugom i trećem delu biće razmatrane komplementarne, ali suprotstavljene teorije Onore O’Nil (Onora O’Neill), Tomasa Pogea (Thomas Pogge) i Amartje Sena (Amartya Sen) koje smatraju da obaveza postoji, ali se ne slažu oko uslova implementacije. Obaveza ima odgovarajuću snagu, ali se uslovi njene sprovodivosti ne mogu do kraja definisati zbog čega se ove obaveze smatraju nesavršenim ili nepotpunim. Konačno, u poslednjem delu biće razmatrani argumenti zašto zahtevi prostekli iz stanja siromaštva mogu biti tretirani kao savršene, mada indirektno obaveze.

Teza koju ću pokušati da odbranim jeste da čak i onda kada postoji normativno snažna i opravdana obaveza za smanjenje siromaštva, uslovi njene sprovodivosti nisu deo formulacije obaveze nego odvojeno pitanje. To važi i za takozvane savršene obaveze i negativne slobode, jer zaštita bilo kog prava ima cenu koja je društveno uslovljena.² U konkretnom slučaju, moguće je otvoriti različite „puteve“ ispunjenja obaveza od kojih neki moraju ići van privilegovane pravne putanje i imati formu političke obaveze. U tom slučaju, društvo ima obavezu da pronade odgovajuću moralnu i političku podelu rada kako bi na najedakvaniji način odgovorilo na stanja siromaštva. Argumenti

² Tezu da prava zasnovana na slobodama ne nameću velike terete drugima, osim odustajanja od nekih oblika delovanja, te da ih je zbog toga lakše institucionalizovati nego socijalna prava osporavaju Stiven Holms i Kas Sanstin. Njihova osnovna teza jeste da su, zbog nametanja troškova zaštite, sva prava pozitivna i da nijedna kategorija prava ne može da se tretira kao apsolutna. Sva prava su deo javne povelje kojim se raspodeljuju prava i obaveze građanima, te njihov status ne zavisi samo od formalnih obeležja. S. Holmes and C. Sunstein, *The Cost of Rights*, W.W. Norton & Company, New York, 1999.

koje ću koristiti dolaze iz etike i političke teorije i političke filozofije i ne polaze od pravnog tumačenja dokumenata.³

SAVRŠENE I NESAVRŠENE DUŽNOSTI

Veliki deo argumentacije u prilog postojanja ili nepostojanja obaveze prema siromašnima, kao i o karakteru ove obaveze oslanja se na različita tumačenja Kantovog razlikovanja potpunih (savršenih, bezuslovnih) dužnosti i nepotpunih (nesavršenih, uslovnih) dužnosti. Unutar arhitektonike Kantove etičke teorije ovo razlikovanje se u najvećoj meri kreće po liniji razgraničenja između etike pravde i etike vrline.⁴ Izuzetak su neke dužnosti prema samom sebi. Ne ulazeći u detalje Kantove teorije ili razlike u tumačenjima, možemo reći da je ovo razlikovanje važno jer pravi razlika između maksima čija realizacija može biti pod potpunom kontrolom subjekta i onih čija nije. Prve su čisti zakoni praktičnog uma i čine domen moralne autonomije subjekta, dok se druge moraju formulisati uzimajući u obzir odlike fizičke i socijalne okoline. U potpune dužnosti spadaju obaveze koje proističu iz dužnosti pravde i dužnosti poštovanja prema drugima i sebi. U nepotpune obaveze, koje proističu iz dužnosti ljubavi, kako ih Kant naziva, spadaju obaveze poput dobročinstva, prijateljstva ili razvijanja ličnih sposobnosti. Samo prve možemo potpuno poštovati, bez izuzetka, jer smo ih formulisali potpuno autonomno, nezavisno od faktora okruženja. Dakle, neke obaveze su savršene jer su a) univerzalne, važe za sve ljude, odnosno čitavo čovečanstvo, b) konzistentne su u primeni,

³ Na nekoherentnost lista ljudskih prava ukazuju mnogi autori. Džejms Griffin izdvaja dva problema. Jedan proizilazi iz nepreciznih formulacija različitih prava, koja se onda ne mogu konzistentno primenjivati. Drugi problem se tiče razgraničenja domena važenja pojedinih nekontroverznih prava. Zbog toga on smatra da nam je potrebna koncepcija prava koja će učiniti koherentnom liste pojedinačnih prava. James Griffin: *On Human Rights*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

⁴ Arhitektonika Kantovog etičkog učenja izložena u knjizi *Metafizika morala* koja sadrži načela nauke o pravu i načela nauke o vrlini. Osim u jednom delu o dužnostima prema samom sebi, odnosno prema vlastitom „animalnom biću“ i „moralnom biću“, koje se odnose na prestupe poput samoubistva, rodoskrnavljenja ili nebrige o moralnoj ličnosti, ova podela se poklapa sa podelom potpunih i nepotpunih dužnosti. Međutim, ako se pažljivije pogleda princip podele videće se da i ove dužnosti vrline koje su potpune dužnosti jesu negativne, odnosno odnose se samo na neke zabrane (laganja, ponižavanja, samoubistva, itd), a ne zapovedaju nikakve pozitivne radnje koje pretpostavljaju realizaciju neke svrhe. Ovo je zanimljiv slučaj o kome će u nastavku biti reči. Immanuel Kant, *Metafizika morala*, prev. Danilo Basta, Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovc, Novi Sad, str. 219. i dalje

ne postoji sukob dužnosti i izuzeci, c) sprovodive su do kraja jer njihova realizacija zavisi samo od moralnog subjekta, ne od situacije u kojoj se on nalazi.

Naravno, etičke dužnosti nisu isto što i pravne obaveze, njihova priroda je različita, jer pravna norma nije isto što i usvojena maksima delovanja, nego mora propisivati konkretne radnje. Osim toga, pravna norma nas obavezuje na spoljašnji način, prinudom, a moralne maksime na unutrašnji način, tako što prema određenoj maksimi delujemo motivisani isključivo „duševnim činom“. Ono što im je zajedničko jeste da odgovarajuće obaveze imaju korelate u pravima drugih i, koja proističu iz „prirođene jednakosti ljudi“ da budu vlastiti gospodari. Neke potpune obaveze, dakle, imaju moć da proizvedu pravni odnos i da postanu spoljašnje obaveze.⁵ Osobina koja im to omogućava jeste negativni karakter potpunih dužnosti.

Zamka ovakvog načina razmišljanja, kojoj su podlegli mnogi liberalni sledbenici Kanta, mada ne i Kant, krije se u pretpostavci da se potpune obaveze iscrpljuju u negativnim obavezama slobodnih pojedinaca. Ovaj uslov ne ispunjava Kantova kategorija potpunih dužnosti koje se odnose na dužnosti prema samom sebi, vlastitom „animalnom i moralnom biću“, jer one nemaju korelate u spoljašnjim obavezama drugih ljudi. Ipak, na iznenađujući način, ovaj uslov ispunjavaju neke pozitivne obaveze, poput siromaštva, nezakonite dece ili crkvenih poslova. U svojstvu korelata (nosioca obaveze) javlja se zajednica kao celina, odnosno država kao njen zastupnik.⁶ Obaveze vezane za siromaštvo su paradigmatičan slučaj, jer one, u Kantovoj arhitektonici, mogu padati u obe kategorije dužnosti. Obaveza je nepotpuna ukoliko se ispunjava kao moralna dužnost dobročinstva i tako se najčešće i razmatra u tumačenjima. Smanjenje siromaštva stvar je dobronamernosti pojedinca koja se ne može pretvoriti u pravni odnos. U drugom slučaju, pomoć siromašnima spada u domen javnog prava i oslanja na pravo države da oporezivanjem imućnih omogući pribavljanje sredstava za one koji nisu u stanju da brinu o sebi. Ovo pravo proističe iz osnova pokoravanja, jer se potčinjavanjem podanici stavlja pod „zaštitu i brigu zajednice“. Postoje različiti načini da se ovo pravo spro-

⁵ Ibidem, str. 39, 42–43.

⁶ Ova razmatranja nalaze se u delu knjige o javnom pravu. Kant piše: „Vrhovnom zapovedniku pripada *posredno*, tj. kao onome koji preuzima dužnost naroda, pravo da ga za njegovo (naroda) održanje optereti dažbinama kao što su: *domovi za sirotinju, zavodi za nahočad, crkveni poslovi* ...“. U nastavku objašnjava da je pravi način da se primeni ovo pravo nije samo dobrovoljnim davanjima, nego zbrinjavanjem na državni teret. Prinudno opterećivanje građana u ovu svrhu ne smatra se za „nepravедno opterećenje građana od strane vlade“. Ibidem, str. 127–128. Slično tumačenje postupanja države prema siromašnima, zasnovano na moralnim dužnostima, ali koje previđa da se radi samo o pravu najviše vlasti, može se pronaći u Samuel Fleischaker, *A Short History of Distributive Justice*, Harvard University Press, 2004.

vede, a u nekim slučajevima, kao u slučaju nahočadi, Kant konstatuje da je to „zadatak čije rešenje do sada nije uspelo a da se čovek pri tom ne ogreši bilo o pravo ili o moralnost“.⁷

Bez obzira na Kantovu nedorečenost u pogledu ovih pitanja, iz ovog primera može se videti da pozitivne moralne dužnosti mogu postati kolektivna obaveza. Međutim, njegova teorija države ne dopušta mu da ovu tezu razvije do kraja, jer državu ne želi da optereti nikakvim obavezama prema podanicima. Neću dalje ulaziti u pojmovne nijanse koje se ovde javljaju, cilj mi je da pokažem da se razlikovanje potpunih (savršenih) i nepotpunih (nesavršenih) obaveza olako uzima kao dovoljno jasno i da je dovoljno precizan kriterijum razgraničenja postojanje ili nepostojanje poopštivog nosioca prava i obaveza, što je uslov koji mogu ispuniti samo negativne obaveze. Najuticajnije takvo tumačenje dala je Onora O’Neil koja kaže: „Pošto savršene obaveze zahtevaju delovanje prema svima ili prema određenoj grupi, postoje i korelativna, jasno određena pridružena prava koja se mogu zahtevati ili odbacivati i koja su načelno sprovodiva“.⁸ Štaviše, ona tvrdi da je ovakvo gledište nužno prihvatiti ukoliko hoćemo da pojmovi prava i obaveza imaju analitičku vrednost.⁹ Gotovo svi od autora o kojima će biti reči prihvataju njeno razgraničenje savršenih i nesavršenih obaveza, s tim da osporavaju njene zaključke u pogledu posledica koje iz toga slede. Najpre ću razmotriti argumente koje na osnovu ovog razlikovanja osporavaju bilo kakve stroge obaveze vezane za stanje siromaštva.

NE POSTOJE OBAVEZE PREMA SIROMAŠNIMA: STANDARDNI INDIVIDUALISTIČKI PRIGOVORI

Argumenti koji poriču obaveze prema siromaštvu proističu iz navodne nemogućnosti da se siromaštvu dodeli status prava. U principu, to su isti argumenti

⁷ Imanuel Kant, *Metafizika morala*, op. cit., str. 128.

⁸ Onnora O’Neill, *Constructions of reason: Explorations of Kant’s practical philosophy*, Cambridge University Press, 1989, str. 191.

⁹ „Samo ako u potpunosti odbacimo normativno shvatanje prava u korist pukog aspirativnog gledišta, bićemo u mogućnosti da prekinemo normativnu vezu između prava i odgovarajućih obaveza. Ako ozbiljno shvatimo prava i posmatramo ih normativno, a ne aspirativno, moramo i obaveze shvatiti ozbiljno. Ako se, s druge strane, opredelimo za puko aspirativno gledište, cena će biti visoka. Tada bismo, naime, morali i da prihvatimo činjenicu da tamo gde ljudska prava nisu ispunjena, ne postoji kršenje obaveze, ne postoji niko ko je pogrešio, ko može da odgovara za svoje postupke, niko ko je kriv i niko ko je dužan da plati odštetu.“ Onora O’Neil, „Tamna strana ljudskih prava“, u: Đorđe Pavićević (prir.), *Preispitivanje ideje ljudskih prava*, Službeni Glasnik, Beograd, 2011, str. 84–85.

kojima se status prava poriče socijalnim i ekonomskim pravima, tačnije onim pravima koja predstavljaju pozitivna prava na dobra i usluge. Ovi argumenti mogu se pronaći unutar različitih teorijskih okvira, ali najviše su razrađeni u libertarijanskim teorijama. Baziraju se na dve pretpostavke. Prva pretpostavka je da socijalna i ekonomska prava zavise od posledica društvene saradnje i stoga imaju formu poželjnih političkih ciljeva. Druga pretpostavka je da su ova prava nesprovodiva zato što nameću obaveze kojim se narušavaju osnove slobode, odnosno ove obaveze ne mogu ko-egzistirati sa obavezama koje proističu iz poštovanja fundamentalnih sloboda. Prava na dobra i usluge proističu iz procene poželjnosti ili nepoželjnosti socijalnog stanja, a ona je definisana u odnosu na kontigentne posledice društvene interakcije, a ne u odnosu na pravila igre koja su definisana fundamentalnim slobodama. Obaveze koje bi iz toga proisticale formulisane su unazad, u odnosu na rezultat, a ne u odnosu na prvobitno formulisana pravila igre.¹⁰ One se ne mogu univerzalizovati jer se ne mogu predvideti posledice interakcije nosilaca prava i ne mogu se unapred odrediti nosioci obaveze. Stanje siromaštva, u najvećem broju slučajeva, jeste socijalno stanje koje nastaje onda kada je društvena struktura osnovnih prava već uspostavljena. Takvo stanje može se okarakterisati kao nepoželjno ili tužno, ali ne kao kršenje nečijih prava ili neispunjavanje nečije stroge obaveze. Iz ovoga sledi da obaveza poštovanja osnovnih (negativnih) sloboda ima prioritet u odnosu na obaveze koje zahtevaju pozitivno delovanje prema drugima i da se obe obaveze ne mogu se istovremeno ispunjavati. Izuzetak su situacije teških moralnih katastrofa, ali značajan izuzetak koji odstupa od ove logike.¹¹

¹⁰ „Intuitivno ubedljiva je pretpostavka, na osnovu same prirode prava, da društvo najpre mora da odredi strukturu prava ... a tek onda da dopusti na nastanu konvencionalno definisane društvene alternative koje su rezultat slobodnog korišćenja prava od strane pojedinaca koja su im dodeljena uspostavljenom strukturom prava ... Cilj društvenog izbora nije da se izabere usko definisan društveni ishod kao takav, nego da se izabere skup pravila igre koju ljudi igraju; pojedinačnim igračima koji igraju igru na osnovu pravila ostavljeno je da stvarivire društveni ishod.“ Pattanaik and Suzumura, citirano u Polly Vizard, *Poverty and Human Rights: Sen's 'Capability Perspective' Explored*, Oxford University Press, 2006, str. 139.

¹¹ Mogu se navesti dva primera arbitrarnog pozivanja na socijalna stanja u Nozickovoj teoriji. Prvi je njegovo pozivanje na situacije „moralnih užasa“ koje mogu biti osnov za suspendovanje ili ograničavanje prava. Drugi primer je „Lokovski uslov (Lockean proviso)“ koji ograničava pravo na sticanje. U oba ova slučaja relaksiraju se uslovi implementacije prava imajući u vidu razmatranje posledica implementacije, što predstavlja arbitrarna odstupanja od argumentacije koja zabranjuje pozivanje na društvena stanja pri definisanju potpunih obaveza. Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, New York: Basic Books, 1974.

Ova argumentacija je dobro poznata i varirana je na mnogo načina kroz različita pitanja, pre svega unutar liberalne tradicije. Važno je naglasiti da fundamentalni status i univerzalnost prava počiva na nekoliko osporivih etičkih i političkih pretpostavki.

- a) Ovlašćenja i obaveze koja proističu iz prava moraju se unapred alocirati, nezavisno od društvenih posledica i socijalnih stanja koje nastaju njihovom implementacijom: ishodi mogu biti uzeti u obzir naknadno, kao spoljna ograničenja, ali ne kao konstitutivni za alokaciju prava i obaveza. Alokacija prava i obaveza vrši se pod uslovima koji su jednaki za sve, na način kako to čine teorija igara, ugovorne teorije ili neke druge etičke koncepcije prava.
- b) Ovlašćenja i obaveze proistekle iz prava moraju direktno i potpuno ispunjavati. Privilegovani oblici implementacije prava su legalizacija i institucionalna prinuda. Obaveze koje ne mogu da imaju ovu formu ne mogu se tretirati kao fundamentalne i univerzalne. Na primer, društveni i politički pritisci, zastupanje i agitacija su dobar način da se vrši promocija određenih vrednosti ili za obezbeđivanje uslova za njihovo ispunjenje, ali to nije prava zaštita, jer niko nije pod striktnom obavezom da sprovede ono za šta se neko zalaže, agituje ili vrši pritisak.
- c) Ovlašćenja i obaveze proistekle iz prava moraju u potpunosti poštovati i nisu podložne balansiraju i trgovini sa drugim vrednostima. Kako Nozick kaže: „Pojedinci imaju prava, i postoje stvari koje im nijedna osoba ili grupa ne može učiniti (a da im ne povredi prava). Ova prava su toliko snažna i dalekosežna da se postavlja pitanje šta država i njeni zvaničnici uopšte smeju činiti, ako uopšte išta smeju“.¹²
- d) Obaveze koje se ne mogu direktno i potpuno poštovati stvar su individualnog prihvatanja ili neprihvatanja i društvo nema pravo da ih nameće kroz kolektivno obavezujuće norme ili da zahteva njihovo poštovanje mimo pravnog sprovođenja. Naravno, to ne sprečava države da kroz različite politike ohrabruju pojedince da to čine.

Nezavisno od drugih etičkih i političkih problema od kojih pati ova argumentacija, odbacivanje bilo kakvih obaveza prema siromašnima počiva na nedolednosti: savršene obaveze izvode se iz strukture prava koja je definisana na osnovu intrinzične vrednosti delovanja, nezavisno od društvenog stanja u kome se delovanje odvija, ali se istovremeno zahteva njihova direktna i potpuna implementacija unutar društvenog stanja. Ovde su pomešana dva različita uslova, uslovi opravdanosti i uslovi sprovodivosti. Prema analizi Amartje Sena ova dva uslova su logički nezavisna¹³, odnosno argumenti *pro et cons* is-

¹² Robert Nozick, *Na nav. mestu*, op. cit., str. ix.

¹³ Videti Polly Vizard, *Na nav. mestu*, str. 228.

punjenja jednog uslova nisu argumenti *pro et cons* ispunjenja drugog uslova. Logički posmatrano, nešto može biti pravo, a da bude nesprovodivo. Mnoga ljudska prava i jesu nesprovodiva, ali to ipak nije prepreka da ih i dalje nazivamo pravima. Ipak, kada govorimo o etičkom ili političkom shvatanju obaveza, ova dva uslova moraju se dovode u vezu, tako da opravdanost koncepcije u određenoj meri zavisi od uslova njene sprovodivosti. Pitanje je, naravno, u kakvom odnosu stoje dva uslova i na koji način su povezani.¹⁴

NESAVRŠENE I SAVRŠENE OBAVEZE PREMA SIROMAŠNIMA: ONORA O'NIL I TOMAS POGE

Prema prethodno iznetoj argumentaciji niko ne može biti obavezan da pomaže siromašnima da poprave svoju situaciju. Pomoć siromašnima može se tretirati kao čin dobre volje zasnovan na individualnom vrednosnom sistemu, nikako kao ispunjenje obaveze. Ničija prava nisu povređena i nikoga ne možemo da krivimo za to što se neko nalazi u stanju siromaštva. Onora O'Nil i Tomas Poge daju dva komplementarna, mada suprotstavljena rešenja ovog problema i pretpostavljaju da postoje obaveze prema siromašnima. Ova rešenja su komplementarna jer polaze od pretpostavke da se samo negativne dužnosti mogu prevesti u potpune obaveze, ali se ne slažu u pogledu toga kakav je karakter ove obaveze u slučaju siromaštva. Rešenje Onore O'Nil se nalazi u rehabilitaciji etike vrline kao nužnoj dopuni etike pravde unutar koje se obaveze prema siromašnima tretiraju kao nesavršene obaveze. S druge strane, Poge smatra da se rešenje postoji unutar etike pravde, ali ne smatra da se obaveze prema siromašnima mogu direktno ispunjavati, nego je rešenje posredno, postoji obaveza da se isprave institucionalne nepravde i obaveza da se podržava institucionalna reforma koja će uspostaviti pravedniji poredak. Ukratko ću razmotriti neke važne tačke ovih pozicija.

Engleska aristokratkinja, baronesa O'Nil, tokom velikog dela svoje karijere bavila se problemom obaveze iz Kantove perspektive i smatrala je da je etika zasnovana na dužnostima fundamentalnija od etike zasnovane na pravima. Njeno gledište je konstruktivističko i smatra da se obaveze konstruišu kroz procedure praktičnog uma, metodološkim preispitivanjem njihove univerzalnosti. Obaveze ne smeju uzajamno protivrečiti i mora biti moguća njihova konzistentna primena.¹⁵ Obaveze koje ne mogu zadovoljiti ove kriteri-

¹⁴ Za raspravu o ovom pitanju videti Juha Raikka, "The Feasibility Condition in Political Theory", *Journal of Political Philosophy*, Vol. 6, Nr. 1, str. 27–41; Susan Mendus, *Impartiality in Moral and Political Philosophy*, Oxford University Press, 2002.

¹⁵ Onora O'Neill, *Towards Justice and Virtue: A Constructive Account of Practical Reasoning*, Cambridge: Cambridge University Press. 1996, str. 38 i dalje; Onora O'Neill,

jume ne mogu biti potpune, što ne znači da uopšte nisu obaveze. Ispunjenje takvih obaveza zavisi od konvencija ili vrlina.¹⁶ To što su neke obaveze nepotpune, ne znači nužno da su manje važne ili da je njihovo opravdanje manjkavo. Štaviše, one popunjavaju onaj deo etičkog prostora do kojeg pravda ne može da dosegne. Postoje i vrline pravde koje se odnose na vrline poput pravičnosti, tolerancije, poštovanja drugih, iskrenosti. Njihova manjkavost sastoji se u tome da se njihovo poštovanje ne može alocirati nekom spoljašnjem nosiocu obaveze, i prema tome ne može se iznuditi spoljašnjom sankcijom. Nesavršenom obavezom mogu se propisati maksime koje imaju formu ciljeva koje je poželjno slediti, ne radnje koje nužno izvršiti..

Prema ovom gledištu, obaveze prema siromašnima su nesavršene obaveze jer se ne može do kraja specifikovati odnos između nosioca prava i nosioca obaveze. Osnovni razlog za to jeste što potrebe drugih ljudi variraju i teško ih je identifikovati čak i kada je u pitanju siromaštvo. Postoji mnogo faktora koji stoje na putu pune formulacije ove obaveze i koji mogu poslužiti kao izgovor za izuzimanje iz obaveze pomaganja siromašnima. U ovom slučaju u pitanju su sledeći faktori koji stoje na putu saobražavanja nosioca obaveze sa obavezom: sistemske pretpostavke siromaštva, odnosno, pravednost i nepravednost okruženja, stepen siromaštva koji utiče na moralnu osetljivost prema siromaštvu, veličina zahtevane pomoći i stepen žrtvovanja koji se zahteva od nosioca obaveze ili empirijske teškoće koje mogu nastati u ispunjavanju obaveze.¹⁷ Zbog toga obavezu pomoći siromašnima moramo formulisati kao maksimu kojom se definiše poželjni cilj, ali ne mogu se specifikovati kao radnje kojim se obezbeđuje konkretni skup dobara i usluga potrebnih siromašnima.

Ova argumentacija ne isključuje mogućnost konvencionalnog utemeljenja obaveze prema siromašnima.¹⁸ Onora O'Neil insistira na potrebi da se institucionalizuje obaveza obezbeđivanja dobara i usluga onima kojima su one

Constructions of reason: Explorations of Kant's practical philosophy, Cambridge University Press, 1989, str. 197 i dalje.

¹⁶ Onora O'Neill, *Towards Justice and Virtue: A Constructive Account of Practical Reasoning*, op. cit., str. 209 i dalje.

¹⁷ Onora O'Neill, *Faces of Hunger: An Essay on Poverty, Development and Justice*, Cambridge University Press, 1986, str. 142. i dalje. Knjiga Lica gladi je njena druga knjiga. Mada se ova knjiga eksplicitno bavi siromaštvom, tačnije glađu, za raspravu o obavezama, pa i obavezama da se drugima obezbede neka dobra i usluge važniji su kasniji radovi u kojima je ona razradila i kompletirala svoju etiku dužnosti. Posebno navođene knjige iz 1989 i 1996. Za pregled njenog učenja videti David Archard, Monique Deveaux, Neil Manson, and Daniel Weinstock, *Reading Onora O'Neill*, London-NewYork: Routledge, 2013.

¹⁸ „Prava na dobra i usluge posebna (institucionalna, pozitivna) prava koja se mogu opravdati samo pozivanjem na određene akte ugovaranja, kao što su potpisiva-

potrebne. Radi se o specifičnoj (institucionalnoj) obavezi, koja ima korelat u posebnim, pozitivnim pravima koja se distribuiraju prema ovakvim ili onakvim institucionalnim shemama.¹⁹ Takva obaveza nema korelat u univerzalnoj moralnoj dužnosti i zbog toga, mimo drugih problema koji prate njeno uspostavljanje, teže je opravdati njeno postojanje i obezbediti njeno poštovanje. Ovakav način uspostavljanja obaveze osetljiv je na napetost koja postoji između političke i moralne podele rada pri rešavanju problema i može stvoriti konfuziju u pogledu distribucije obaveza. Nefunkcionalna i kontraproduktivna prereregulacija u kombinaciji sa neosetljivom prirodom političke efikasnosti jeste deo ove konfuzije.

Rešenje ovog problema nudi Rolsov (John Rawls) učenik Tomas Poge, koji teoriju pravde nastoji da proširi na globalni nivo. Njegovo rešenje zasniva se na argumentativnom manevru koji povezuje institucionalnu interpretaciju prava sa dužnošću da se ne čini šteta drugima. Sve što je potrebno jeste da prihvatimo početni stav, koji je proširena negativna interpretacija Rolsove prirodne dužnosti da se poštuju pravedne institucije, da postoji negativna dužnost da se ne učestvuje u nametanju prinudnog institucionalnog poretka koji drugima, na način koji se mogao izbeći, uskraćuje pristup objektima ljudskih prava.²⁰ Učešće u ovakvom poduhvatu ili nepreduzimanje razložnih koraka da se pomogne žrtvama takvog poretka narušava temeljni etički princip nenanošenja štete. Potrebno je učiniti samo još jedan korak do zaključka da postoji univerzalna pozitivna dužnost pomoći onima koji se, usled posledica nepravednog institucionalnog poretka, nalaze u situacijama radikalne oskudice i siromaštva. Naime, potrebno je pokazati da nanošenje štete postoji.

Kao primer nanošenja štete na globalnom nivou Poge razmatra globalni ekonomski sistem i potrebu da se reformišu postojeće institucije u pravcu ostvarivanja globalne pravde. Poge smatra da su institucionalno zaštićene ekonomske nejednakosti i nepravde najvažniji uzrok siromaštva u svetu i da predstavljaju drastično kršenje ljudskih prava. Ovaj argument je počeo da razvija u knjizi *Svetsko siromaštvo i ljudska prava*,²¹ prvi put objavljenoj 2002. godine i nije prestao da ga razvija, teorijski i aktivistički. U pogledu nepravdi, rešavanje globalnih nepravdi ima prioritet u odnosu na nepravde unutar po-

nje i ratifikacija paktova“ i da ona zbog toga imaju podređen etički status. Onora O’Nil, „Tamna strana ljudskih prava“, op. cit., str. 87.

¹⁹ Onora O’Neill, *Towards Justice and Virtue: A Constructive Account of Practical Reasoning*, op. cit., str. 132–133.

²⁰ Thomas Pogge (ur.), *Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor?* Oxford: Oxford University Press, 2007, str. 24.

²¹ Thomas Pogge, *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, Polity Press, drugo izdanje, 2008.

jedinih država.²² Poge se ovde ne oslanja samo na teorijske uvide, nego nastoji empirijski da pokaže da postoji kauzalna veza između ekonomskih nepravdi, zaštićenih institucionalnih shema, siromaštva i kršenja ljudskih prava. Mnogi globalno zaštićeni instituti, poput patenata i licenci za lekove i semena, način kreditiranja, privilegija pozajmljivanja, eksploatacija resursa, itd. nanose štetu slabim i siromašnima, a bogate i moćne čine još bogatijim i moćnijima. Stepenn nesreće koja se mogla izbeći je toliki da Poge tvrdi: „Imajući u vidu da je trenutni ekonomski poredak na predvidiv način povezan sa toliko masovnim opsegom teškog siromaštva koje se može izbeći, nametanje takvog poretka (bez nadoknade štete) predstavlja kršenje ljudskih prava koje je u toku – koje je, može se tvrditi, najobimnije takvo kršenje ikad počinjeno u istoriji. Ono nije najgrublje kršenje ljudskih prava ... Ali ipak jeste najobimnije“.²³

Na ovaj način, posredno, siromaštvo postaje problem ljudskih prava, a time i potpuna obaveza koja se može specifikovati kroz dužnosti nena- metanja štete i kompenzacije. Međutim, obaveze koje slede nisu potpune u smislu uspostavljanja pravnog odnosa, nego je više etičko-politička obaveza građanskog angažovanja kako na direktnoj pomoći tako i na instituci- onalnim reformama koje bi omogućile pravednu globalnu raspodelu tere- ta.²⁴ Jasno je šta je potrebno uraditi da bi se pravedno uredio ovaj odnos, ali njegovo uređivanje još uvek nije stroga obaveza nikoga pojedinačno. Kao u slučaju potpunih dužnosti prema sebi i siromaštva kod Kanta, postoje oba- veze koje su moralno opravdane, a koje se ne mogu svesti na niz pravno propisanih radnji nego zahtevaju angažman koji nije lako specifikovati unutar ponuđenog razlikovanja dužnosti pravde i dužnosti vrline. Mada Poge ove dihotomije prihvata samo u svrhu jačanja argument i ne veruje u precizno razlikovanje pozitivnih i negativnih dužnosti i obaveza, i unutar njegove te- orije javlja se problem upotpunjavanja obaveze specifikacijom uslova spro- vođenja na kome O’Nil insistira.

²² Ovu tezu je teorijski zastupao još od knjige *Realizing Rawls*, Cornell University Press, 1989. Za empirijski razrađeni verziju ove teze videti Thomas Pogge, “Priorities of Global Justice“, *Metaphilosophy*, Vol. 32, Nr. 1/2, January 2001.

²³ Thomas Pogge (ur.), *Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor?*, op. cit., str. 52.

²⁴ Poge je u ovom pogledu lično angažovan u ostvarivanju oba cilja kroz različite projekte i organizacije poput Giving What We Can, Academics Stand Against Poverty (ASAP), Incentives for Global Health (IGH), Illicit financial flows, itd. Međutim, prema preovladajućim tumačenjima njegov angažman bi spadao u etiku vrline, ne u etiku pravde i zaštitu ljudskih prava, kao ga on sam tumači.

ZNAČAJ SIROMAŠTVA ZA KONCEPTUALIZACIJU PRAVA I OBAVEZA: AMARTJA SEN

Matematičar, ekonomista, filozof, nobelovac Amartya Sen eksplicira ovaj problem i rešava ga na drugačiji način. Njegovo glediše o siromaštvu je složeno, ali dosta poznato. On je problem siromaštva vezivao za probleme razvoja, demokratije i ljudskih prava. Za svoj doprinos ovim pitanjima dobio je 1998. godine Nobelovu nagradu iz ekonomije. Pod njegovim uticajem razvijen je kompozitni Indeks ljudskog razvoja (Human Development Index) koji je od 1990. godine počeo da se upotrebljava kao kriterijum razvoja u Razvojnog programu Ujedinjenih nacija. Zbog toga ću se u ovom delu fokusirati samo na problem obaveze u vezi sa konceptualizacijom ljudskih prava, jer se tu susreću problem siromaštva i savršenost ili nesavršenost obaveze. Njegova ideja je da unutar jednog, integrisanog gledišta, moguće sačuvati oboje: normativni okvir etike ljudskih prava i konsekvencijalistička etička razmatranja. Cilj je da se dođe do suštine procene socijalnih stanja koja će poslužiti kao kriterijum kako za usklađivanje pojedinačnih prava tako za šire usklađivanje društvenih vrednosti.

Sen polazi od klasičnog liberalnog shvatanja prava prema kome prava reflektuju vrednost slobode za život pojedinca. Način da se pokaže relevantnost siromaštva za konceptualizaciju ljudskih prava jeste upravo da se pokaže njegova važnost za slobodu pojedinca. Ideja slobode koja se ovde upotrebljava jeste mnogo složenija od ideje slobode izbora. Ona uključuje mnoge komponente koje uslovalju i ograničavaju domen onoga što je neka osoba u stanju da izabere. Posebnu važnost imaju oni faktori koji zavise od društvenih izbora kojima se uspostavlja normativna razlika između slobode bilo kog izbora i kombinacija ciljeva nad koje pojedinac može birati i nad kojima ima kontrolu. Sen ovde pravi argumentativni zaokret u odnosu na klasičnu liberalnu misao kada kaže: „Činjenica je da mnoge užasne oskudice u svetu po svoj prilici nastaju iz nedostaka slobode da se izbegnu ove oskudice ... jeste jak motivacioni razlog da se naglasi uloga slobode“.²⁵ Argument, prema tome, ima dva koraka. U prvom koraku se priznaje konstitutivna važnost sloboda za ljudska prava, u drugom koraku naglašava se da pored proceduralno interpretiranih sloboda moraju postojati i slobode da se uklone prepreke za realizaciju ovih sloboda. Ovo uključuje i mogućnost da insistiranje na proceduralnim slobodama bude prepreka za realizaciju u slučaju da građani nisu u stanju da koriste procedure koje su im na raspolaganju. Zbog toga je važno da građani imaju

²⁵ Amartya Sen, "Elements of a Theory of Human Rights", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 32, No. 4, 2004, str. 335. U nastavku navedenog teksta citira se Marxovo insistiranje iz *Nemačke ideologije* na preokretanju postojećih odnosa dominacije iz „vladavine okolnosti i šansi nad pojedincima u vladavinu pojedinaca nad okolnostima i šansama“.

„razložan skup ovlašćenja i mogućnosti“ koji im omogućava da slobodno slede izabrane ciljeve.

Da bi slobode imale značaja za pojedince, oni moraju biti osposobljeni da se pozovu na njih i da ih upotrebe. Za to nije dovoljan samo proceduralni aspekt slobode već interes za zaštitom veoma važnih sloboda mora biti proširen sa aspektom mogućnosti koji uključuje interes za njihovu implementaciju. Prema Senu: „snaga trvrđnji o ljudskim pravima leži u prepoznavanju nekih važnih sloboda koje, kako se tvrdi, moraju biti poštovane, i, shodno tome, u prihvatanju obaveze od strane društva da, na ovaj ili onak način, podupire i unapređuje ove slobode“²⁶. Podupiranje i unapređivanje ovih sloboda uključuje i generisano pravo na „skup sposobnosti/prilika“ (capability set) koji uključuje prošireni skup moći, ovlašćenja i mogućnosti koji koji su pojedincima neophodni kao lični ulog i socijalna osnova za realizaciju njihovih prava²⁷. Sadržaj garancija za dostizanje „skupa sposobnosti/prilika“, prema Senu, varira od društva do društva i ne može se fiksirati²⁸. Sen i njegovi saradnici su u tu svrhu formalizovani model „multilateralne međuzavisnosti“ koji uključuje i parametre „vrednovanja prava u društvu“. Ovaj model formalizuje odlike delovanja koji su izvan vidokruga deontološke etike: pozicionalnost, posledice i protivčinjeničke posledice, vrednosti, preferencije, itd. Uz pomoć rangiranja unutar alternativnih skupova rešenja i poređenja alternativnih skupova rešenja dolazi se do relativno najboljeg rešenja.²⁹ Unutar ove računice jedan skup ljudskih prava nije normativno zaštićen i ne posmatra se izolovano.³⁰

²⁶ Amartya Sen, *The Idea of Justice*, Belknap, Harvard University Press, 2009, str. 357.

²⁷ Pojam „capability set“ je širi i obuhvata i one sposobnosti/prilike koje se ne odnose na ljudska prava.

²⁸ Martha Nussbaum za razliku od Sena pravi listu fixed capabilities koja u nekim delovima podseća na delove liste ljudskih prava. Martha Nussbaum, „Capabilities and Human Rights“, u: Pablo De Greiff and Ciaran Cronin (ur.), *Global Justice and Transnational Politics*, The MIT Press: Cambridge, Massachusetts/London, England, 2002, 117–150.

²⁹ Treba napomenuti da se ovakvom računicom ne može postići kompletno rangiranje alternativa koje omogućuje jedan najbolji izbor (jednopršni izbor). Sen naglašava da se ovakvom računicom ipak može doći do rešenja koje je blizu optimalnom, ali da je za to potrebna malo komplikovanija matematika nego što su društveni naučnici navikli da koriste.

³⁰ „Integrirano gledište o pravima prava vidi kao normativno važna, ali obično ne jedino važna. ... Postoje različita prava koja su ponekad u međusobnom sukobu i mora se razmotriti mogućnost 'razmenjivanja' između njih (skupa sa mogućnošću razmenjivanja sa vrednostima koje nisu zasnovane na pravima, uključujući važnost blagostanja) ... Relativni značaj različitih prava, prema ovom gledištu,

Integrirano gledište relaksira i način formulacije prava i uslove implementacije. Bilo šta može postati pravo što ima etičku važnost i prelazi prag društvenog značaja. Formulacija prava ne zavisi više od strukturnih obeležja koja omogućavaju da se neki zahtev formuliše kao pravo koje prati odgovarajuća obaveza. Ne postoje nikakvi transcendentni uslovi (forma ili struktura) koji bi stajali na putu kandidaturi nekog zahteva da postane pravo. Prava na dobra i usluge mogu jednako biti etički opravdana i društveno važna, a moguće je, „na ovaj ili onaj način“, uticati na njihovu realizaciju, što je dovoljno da se kvalifikuju za ljudska prava. Međutim, status prava ne garantuje nekom zahtevu direktnu i potpunu implementaciju. Kako i koliko će neko pravo biti realizovano zavisi od konstelacije ostalih faktora relevantnih za društveni izbor. Ne postoje garancije da će ishodi evaluacije društvene vrednosti prava i sloboda konvergirati sa značajem koji se unutar etike ljudskih prava pripisuje pravima i slobodama. Mogući su slučajevi kada ovakva koncepcija dopušta delimmično ili potpuno žrtvovanje nekih negativnih prava zbog postizanja određenih ciljeva ako bi društvena računica tako zahtevala. Konvergencija se može ostvariti samo ako su ispunjeni dalji uslovi, koji su manje važni za sadašnje razmatranje.

Pitanje je da li je Sen relaksacijom uslova implementacije počinio greh na koji O'Nil ukazuje, odnosno razvodnio koncepciju prava do mere da ona ugrožava moralnu vrednost prava i obavezu. Zaista, kada se dođe do konkretnih rešenja, Sen ne ide dalje od uobičajenih „ne-zakonodavnih ruta“, a to su uobičajeni građanski oblici delovanja: javne debate, medijsko razotkrivanje, zastupanje, agitacija, obrazovanje, itd. Time je, ipak, počinio iskonski greh povezivanja nesavršenih dužnosti i prava. Pored ovih nedorečenosti, Senova teorija ipak otkriva praznine unutar kantijanske konstrukcije prava i obaveza. Moralna podela rada koja se zasniva na ovakvoj konceptualizaciji odnosa prava i obaveza, posebno uslova njihove realizacije, ostavlja neke praznine koje su isplivale u različitim oblicima u teorijama koje smo razmatrali: kod Kanta u javnom pravu, kod Onore O'Nil u specijalnim obavezama, kod Pogeja u obavezi podržavanja pravednih institucija, kod Sena u integralnom društvenom vrednovanju.

razmatra se kao 'ispravnost' prava zajedno sa drugim elementima društvenog izbora“. Amartya Sen, *The Idea of Justice*, op. cit., str. 367.

ZAKLJUČAK: OBAVEZE PREMA SIROMAŠNIMA IZMEĐU PRAVA I POLITIKE

Razmatranje obaveza prema situacijama siromaštva pokazalo je da postoji problem sa distribucijom obaveza vezanih za pomoć siromašnima. Obaveze prema pojedincima ne mogu se distribuirati univerzalno na način da odnos pojedinaca pretvara u pravni odnos. Stoga je jedino vrлина dobročinstva ono što uspostavlja odnos između imućnih i siromašnih pojedinaca, koja jeste univerzalna, ali nije potpuna jer ne mogu se specifikovati uslovi njene realizacije. Postoji čitav niz razloga koji mogu biti opravdanje za neispunjenje ove obaveze i čija ispravnost se nikada ne može do kraja utvrditi. Dakle, ne može se očekivati direktno i potpuno ispunjenje ove obaveze.

Indirektni načini implementacije više obećavaju, oni se lako mogu univerzalizovati i pomoću njih mogu se u potpunosti ispunjavati obaveze, ali se suočavaju sa problemom kolektivnog delovanja. Kod Kanta ovaj problem se rešavao na nivou države, kod Sena na nivou integralnog društvenog izbora, a kod Pogeja na nivou međunarodnih institucija. U sva tri slučaja sudbina ispunjenja obaveze ostala je neizvesna. Osnovni razlog za to jeste što što normativna snaga obaveze zavisi od opravdanja i vrednosti norme koja je u pitanju, dok uslovi njene sprovodivosti zavise od forme kolektivnog delovanja. Ovo se jednako odnosi na sve dužnosti, pa i za negativne dužnosti kojima se pripisuje sposobnost da se pretvore u pravno definisanu obavezu. Konkretni razvoj pravne države u Evropi je veliko civilizacijsko dostignuće, ali se ne može tumačiti kao inherentan bilo kojoj savršenoj dužnosti. Uspostavljanje ustavne države zahtevalo je pobune, revolucije, reforme, uvođenje poreskih i drugih dažbina, sistem obrazovanja građana, pravnika, policajaca i drugih službenika, itd. – dakle veoma zahtevne forme kolektivnog delovanja. Postoje i primeri uspostavljanja pretvaranja pozitivnih dužnosti u savršene obaveze. Praksa južnoafričkog ustavnog suda pokazuje da je pozitivnu dužnost dobročinstva relativno lako pretvoriti u kolektivnu obavezu pomaganje siromašnima i obezbeđivanja prava na robe i usluge.³¹ Nezavisno od sudbine i efikasnosti

³¹ Sud je uspostavio kriterijume progresivne realizacije i razložne implementacije za ostvarivanje posebnih prava pomoću kojih, na osnovu žalbi, procenjuje politiku vlade, čak i budžetske predloge. U odluci Grootboom, 2000 (11) BCLR 1169 (CC) Sud tvrdi: "Da bi bile razložne, mere ne smeju ostaviti po strani stepen i opseg uskraćivanja onih prava koja se pomoću njih ostvaruju. Oni čije su potrebe najhitnije i čija je sposobnost da uživaju sva druga prava zbog toga ugrožena, ne smeju biti ignorisani unutar mera čiji je cilj ostvarivanje prava. ... Ako mere, mada statistički uspešne, ne uspevaju da odgovore na potrebe najočajnijih, one ne mogu proći ovaj test." Citirano prema, Mark S. Kende, "The South African Constitutional Court's Embrace of Socio-Economic Rights: A Comparative Perspective",

mera koje uvodi, Ustavni sud Južne Afrike pokazao je da je moguće promeniti način na koji se distribuiraju prava i obaveza unutar pravnog i političkog sistema. To čini na indirektnan način, kroz nametanje obavezujućih oblika kolektivnog delovanja propisanih vladinim politkama. Ovde se ne radi samo o uspostavljanju nove specijalne obaveze, jer Ustavnu sud to čini na osnovu tumačenja „osnova udruživanja“ utemeljenih u ustavu.

Siromaštvo je dobilo razmere globalne katastrofe. Ono se u različitim delovima sveta ispoljava na različite načine, ali uvek sa etički i politički relevantnim odlikama. Situacije siromaštva su situacije u kojima su nekim ljudima neproporcionalno uskraćena neka osnovna dobra, značajna kako za preživljavanje tako i za smisao vođenje društvenog života. Ozbiljno shvatanje ove situacije nameće obaveze drugim ljudima, malo ko ima dileme oko toga, pitanje je samo kakve vrste su te obaveze i kako se one realizuju. Oslanjanje na nesavršenu dužnost dobročinstva i sporazumno preuzete posebne obaveze ostavlja puno prostora za izgovore i izbegavanje ispunjenja ovih obaveza. Zbog toga je jedno od najvažnijih pitanja da li je ove obaveze potpuno specifikovati i obezbediti njihovo ispunjenje. Analizirali smo nekoliko takvih pokušaja i ukazali na moguće načine podele moralnog rada koji omogućavaju da ove obaveze shvatimo kao potpune obaveze, koje se mogu realizovati posredan način, kroz različite oblike obavezujućeg kolektivnog delovanja. Prigovor da se time narušava etička arhitektonika koja samo negativne dužnosti vidi kao savršene lako se može, kao što Poge čini, protumačiti kao odluka bogatih da siromašni ostanu siromašni.

SPISAK NAVOĐENE LITERATURE

- [1] Amartya Sen, *Rationality and Freedom*, Belknap, Harvard University Press, 2002.
- [2] Amartya Sen, "Elements of a Theory of Human Rights", Source: *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 32, No. 4, 2004.
- [3] Amartya Sen, *The Idea of Justice*, Belknap, Harvard University Press, 2009.
- [4] David Archard, Monique Deveaux, Neil Manson, and Daniel Weinstock, *Reading Onora O'Neill*, London-NewYork: Routledge, 2013.
- [5] David Bilitz, "Socio-economic rights, economic crisis, and legal doctrine" *I•CON* (2014), Vol. 12, No. 3, 710–739.

Chapman Law Review, Vol. 6:137, p. 144. Drugačije mišljenje o kriterijumu razložne implementacije ima David Bilic, koji se smatra da je kao kriterijum implementacije bolje primenjivati kriterijum "minimalnog jezgra". David Bilitz, "Socio-economic rights, economic crisis, and legal doctrine" *I•CON* (2014), Vol. 12 No. 3, 710–739.

- [6] Imanuel Kant, *Metafizika morala*, prev. Danilo Basta, Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, Novi Sad, 1993
- [7] James Griffin: *On Human Rights*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- [8] Juha Raikka, "The Feasibility Condition in Political Theory", *Journal of Political Philosophy*, Vol. 6. Nr. 1, 1998, str. 27–41.
- [9] Mark S. Kende, "The South African Constitutional Court's Embrace of Socio-Economic Rights: A Comparative Perspective", *Chapman Law Review*, Vol. 6:137, p. 144.
- [10] Martha Nussbaum, "Capabilities and Human Rights", *Global Justice and Transnational Politics*, edited by Pablo De Greiff and Ciaran Cronin, The MIT Press: Cambridge, Massachusetts/London, England, 2002.
- [11] Mark S. Kende, "The South African Constitutional Court's Embrace of Socio-Economic Rights: A Comparative Perspective", *Chapman Law Review*, Vol. 6:137
- [12] Onora O'Neill, *Faces of Hunger: An Essay on Poverty, Development and Justice*, Cambridge University Press, 1986
- [13] Onora O'Neill, *Constructions of reason: Explorations of Kant's practical philosophy*, Cambridge University Press, 1989.
- [14] Onora O'Neill, *Towards Justice and Virtue: A Constructive Account of Practical Reasoning*, Cambridge University Press. 1996.
- [15] Onora O'Neil, „Tamna strana ljudskih prava“, u: Đorđe Pavićević (prir.), *Preispitivanje ideje ljudskih prava*, Službeni Glasnik, Beograd, 2011.
- [16] Polly Vizard, *Poverty and Human Rights: Sen's 'Capability Perspective' Explored*, Oxford University Press, 2006.
- [17] Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, New York: Basic Books, 1974.
- [18] Samuel Fleischaker, *A Short History of Distributive Justice*, Harvard Univer. Press, 2004.
- [19] Susan Mendus, *Impartiality in Moral and Political Philosophy*, Oxford University Press. 2002.
- [20] Thomas Pogge, *Realizing Rawls*, Cornell University Press, 1989.
- [21] Thomas Pogge, Priorities of Global Justice, *Metaphilosophy*, Vol. 32, Nr. 1/2, January 2001.
- [22] Thomas Pogge (ed), *Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor?*, Oxford University Press. 2007.
- [23] Thomas Pogge, *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, Polity Press, drugo izdanje, 2008.
- [24] Stephen Holmes and Cass R. Sunstein, *The Cost of Rights*, W.W. Norton & Company, New York, 1999.

Dorđe Pavićević

PERFECT AND IMPERFECT OBLIGATIONS
TOWARDS POVERTY

Abstract

The article deals with the nature of obligations toward alleviation of state of poverty. Starting points in the analysis are Kant's distinction between perfect and imperfect duties and reinterpretation of the distinction in Onora O'Neill's ethics of obligations. Obligations toward alleviation of poverty are generally considered as imperfect, because it is impossible to specify correlative right to goods and services we are obliged to provide to the poor. For this reason, these obligations are classified as a part of ethics of virtues, not ethics of rights. According to this view, conditions of implementation are inherent part of justification of obligation. This interpretation of conditions of implementation is rejected and relaxed in theories of Thomas Pogge and Amartya Sen. According to author of the article, flaws in the architecture of analysed theories, as well as, undeveloped insights of their authors suggest that the best way to articulate obligations toward alleviation of poverty is to understand them as indirect perfect obligations.

Key words:

Poverty, Perfect and imperfect obligations, conditions of implementation, positive and negative duties